

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

THE PECULIARITIES OF FORMING STUDENTS – FUTURE TEACHERS VALUE ORIENTATIONS

УДК 378.011.3-051:17

Турчик І.Х.,

канд. наук з фіз. вих. та спорту,
доцент кафедри теорії та методики
фізичного виховання
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Мацола Н.П.,

старший викладач кафедри теорії
та методики фізичного виховання
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

У статті розкрито сутність і структуру ціннісних орієнтацій студентів. Обґрунтовано актуальність проблеми формування ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх учителів. Окреслено методологічні та наукові підходи до розгляду феномену ціннісних орієнтацій особистості. Систематизація науково-методологічних підходів уможливило обґрунтування методологічної бази дослідження особливостей формування ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх учителів. Проаналізовано педагогічні умови, які сприятимуть формуванню ціннісних орієнтацій майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: цінність, формування ціннісних орієнтацій, студенти, майбутні вчителі, вищі заклади освіти.

В статье раскрыта сущность и структура ценностных ориентаций. Обоснована актуальность проблемы формирования ценностных ориентаций студентов – будущих учителей. Определены методологические и научные подходы к рассмотрению феномена ценностных ориентаций личности. Систематизация научно-методологических подходов позволила установить мето-

логическую базу исследования проблемы формирования ценностных ориентаций студентов – будущих учителей. Проанализированы педагогические условия, способствующие формированию ценностных ориентаций будущих учителей в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: ценность, формирование ценностных ориентаций, студенты, будущее учителя, высшие учебные заведения.

The article elucidates the essence and structure of the students' value orientations. The topicality of the problem of the students – future teachers' value orientations formation is substantiated. The scientific and methodological approaches to the consideration of the phenomenon of the personality's value orientations have been outlined. The systematization of scientific and methodological approaches makes it possible to substantiate the methodological basis for the investigation of the peculiarities of the students' value orientations formation. The pedagogical conditions facilitating the future teachers' value orientation formation in the process of professional training are analyzed.
Key words: value, value orientation formation, students, future teachers, higher educational institutions.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема ціннісно-сислової сфери особистості, зокрема її ціннісних орієнтацій, є однією з ключових. Це викликано тим, що внаслідок змін, які відбулися в нашому суспільстві та спонукали до відмови від стереотипів, перед особистістю відкрилася можливість постановки власних цілей і визначення реальних умов їх досягнення. Формування таких цілей на кризових етапах розвитку суспільства, коли старі принципи втратили своє значення, а нові ще не утвердилися, актуалізує потребу вивчення ціннісно-сислової сфери особистості, яка включає ціннісні орієнтації, їх ієрархічну структуру, а також фактори, що їх трансформують. Молодь нині постала перед складним вибором. Система її ціннісного світогляду формується під впливом глобальної зміни ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Прикро визнавати, що трансформація суспільного життя вивела на перші місця цінності особистого рівня, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття. Сучасні суспільні відносини певною мірою провокують розквіт егоїзму в свідомості людини. Особливо це відбивається на особистості, котра знаходиться на шляху формування свого власного бачення проблем існування і тільки зіштовхнулася з визначенням духовних обмежень для себе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив,

що питання формування ціннісних орієнтацій студентів вищих закладів освіти було й залишається предметом посиленої уваги дослідників. Процес виникнення інтересу та накопичення знань із проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій відбувається протягом багатьох століть. Ця проблематика відображена у класичних працях видатних мислителів минулого: Сократа, Платона, Аристотеля, Г. Гегеля, Р. Декарта, І. Канта, Г. Лейбніца, Дж. Локка, М.О. Лоського, К. Маркса, М. Монтеня, Ф. Ніцше, Г. Ріккєрта, Б. Спінози, Г. Сковороди, І. Франка, Д. Юма, П. Юркевича та ін. Підкреслимо, що характерною рисою розвитку феномену «цінності та ціннісних орієнтацій» у працях українських філософів (Г. Сковороди, П. Куліша, І. Франка, Т. Шевченка, П. Юркевича та ін.) було і є акцентування важливості емоційних елементів, національних духовних цінностей і звернення до проблеми збереження, накопичення та відродження останніх.

Проблему формування ціннісних орієнтацій у вищій освіті висвітлено в низці наукових праць сучасних вітчизняних і зарубіжних авторів: І. Бега, І. Бичка, Г. Головних, П. Гнатенка, М. Кагана, В. Огнев'юка, Н. Победи, Є. Подольської, Ф. Прокоф'єва, А. Ручки, В. Сагатовського, Л. Столовича, Н. Ткачової, С. Гончаренка, О. Сухомлинської, В. Шевченка, В. Шубіна та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних педагогічних

дослідженнях, пов'язаних із проблемами формування ціннісних орієнтацій у студентів, одним із найбільш цікавих аспектів є обґрунтування педагогічних умов. Вирішення проблеми формування ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх вчителів, на наш погляд, можливе на основі активного впровадження в навчальний процес обґрунтованих педагогічних умов.

Мета статті – розкриття сутності та структури ціннісних орієнтацій студентів на сучасному етапі розвитку суспільства, визначення особливостей їх формування у майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурна трансформація, яка зараз відбувається в Україні, актуалізує наукове дослідження ціннісних змін, що відбуваються як на рівні суспільства загалом, так і в його окремих соціальних групах, таких як студентство. Ціннісна динаміка – не лише показник, але й потужний фактор політичних, економічних, моральних, соціокультурних та інших змін. Ціннісні орієнтації є одним із найважливіших утворень у структурі свідомості й самосвідомості людини, вони зумовлюють низку її сутнісних характеристик як особистості. Такі характеристики здебільшого спричиняються тим, чим є система цінностей конкретної особистості, який спектр орієнтацій у ній представлено щодо змісту, спрямованості та психологічної вагомості. Не менш суттєвим моментом, що зумовлює психологічну значущість системи цінностей, є її співвіднесеність із конкретно-історичними, суспільно-політичними, ідеологічними умовами, за яких складається певна система ціннісних орієнтацій у суспільстві загалом та у кожній окремої особистості. Згадані моменти особливо актуальні, коли йдеться про побудову концепцій освіти й виховання молодого покоління і, зокрема, про систему ціннісних орієнтацій як чинника, що детермінує процес становлення особистості молодого громадянина.

Ціннісні орієнтації – це смислові установки суб'єкта, усвідомлені ним у процесі соціалізації. У нашому розумінні «ціннісні орієнтації» – це інтегративна особистісна якість, що визначає індивідуальну, соціальну життєдіяльність, засновану на високих духовно-моральних цінностях. Таким чином, ціннісні орієнтації особистості формуються у реалізації особистістю групових (громадських) ідеалів і принципів у процесі соціалізації. У ціннісних орієнтаціях акумулюється весь життєвий досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку, всі наслідки зовнішніх впливів із боку природи і суспільства.

Відповідно до цього принципу ціннісні орієнтації засвоюються в ході формування особистості, служать для індивіда своєрідним еталоном, із яким він постійно зіставляє свої власні інтереси й особисті схильності, потреби й актуальну поведінку. Формування і розвиток ціннісних орієнтацій – це

складний процес, залежний, зокрема, від вікових особливостей індивіда.

Найбільш сенситивним для формування ціннісних орієнтацій є період студентства, оскільки саме з цим періодом онтогенезу пов'язаний той рівень розвитку ціннісних орієнтацій, який забезпечує їх функціонування як особливої системи, що здійснює визначальний вплив на спрямованість особистості, її активну соціальну позицію.

Саме на першому курсі формується ставлення молодшої людини до навчання, до майбутньої професійної діяльності, продовжується активний «пошук себе», формуються якості професійно грамотного сучасного фахівця. І тут велику роль відіграє успішна адаптація до нових умов.

У процесі здійснення життєвих планів молодь зіштовхується з певними труднощами, і її ціннісні орієнтації формуються під суперечливим впливом різних факторів. Серед всієї багатообразності факторів, що впливають на ціннісні орієнтації молоді: система освіти, діяльність політичних організацій, трудовий колектив, засоби масової пропаганди, ідеали, місце проживання, рівень політичних знань, професійна зацікавленість, твори мистецтва та літератури, психологічні характеристики особистості, сімейний чинник. Також на формування ціннісних орієнтацій молоді більш відчутно починають впливати такі фактори, як телебачення, радіо, кіно, вивчення суспільних наукових дисциплін, самоосвіта, спорт.

Власне динаміка ціннісної свідомості студентської молоді зумовлена кількома причинами:

1. Ця соціальна група за характером своєї діяльності, поглядами, ціннісними орієнтаціями тощо дуже близька до інтелігенції, тому важливо досліджувати студентство як резерв формування інтелектуальної еліти, а вищу школу – як головний канал такого формування й, отже, як суб'єкт соціально-культурної трансформації.

2. Динамічність і відносно високий рівень організованості студентства робить цю групу доволі привабливою для різного роду ідеологів і політиків, котрі намагаються втягти студентську молодь у політичні ігри, що мають, зазвичай, брудний підтекст.

3. Демографічні та інтелектуальні характеристики студентської молоді роблять цю соціальну спільноту однією з найбільш ресурсномістких суспільних груп, оскільки вік та освіта, безсумнівно, є найважливішими соціальними ресурсами [1, с. 154].

Якщо раніше у своєму виборі молодь спиралася на досвід попередніх поколінь, то зараз у суспільстві, заснованому на ринкових відносинах, вона позбавлена цих природних орієнтирів і змушена купувати новий соціальний досвід. Перше покоління незалежності має такі пріоритети у формуванні ціннісних орієнтацій, що характеризуються різким зростанням міри модернізації цінностей.

Після здоров'я, родини головні цінності – особиста свобода, незалежність у судженнях і діях, матеріальне благополуччя, повноцінний відпочинок, цікаві розваги. Останні місця займають такі цінності, як можливість розвитку, реалізації своїх здібностей і талантів. Друге покоління незалежності має найвищий ступінь ціннісної модернізації.

Головні цінності – можливість саморозвитку та самореалізації, економічна незалежність, толерантність. Матеріальний добробут займає одне з останніх місць. Студенти двох останніх десятиліть були поставлені у доволі складні умови – їм доводиться самим вирішувати, що цінніше: збагачення будь-якими засобами або придбання високої кваліфікації, яка забезпечує здатність адаптуватися до нових умов; відмова від обмежувальних функцій колишніх моральних норм взагалі або якнайшвидше їх вироблення відповідно до нових орієнтирів суспільства, заснованих на критеріях моральності; безмежна свобода міжособистісних взаємин або сім'я як засіб успішного існування. Серед мотивуючих чинників отримання освіти (стати високоосвіченою, культурною людиною, бути матеріально забезпеченим, мати професію, працювати за кордоном, не служити в армії тощо) пріоритетне місце зайняв мотив «досягнути успіху в житті».

Усвідомлення особистістю власних потенційних можливостей, перспективи особистісного і професійного росту спонукає її до постійного експериментування, що розуміється як пошук, творчість, можливість вибору. Вирішальним елементом цієї ситуації особистісного розвитку є можливість і необхідність робити вибір, а отже, відчувати свою волю, з одного боку, і свою відповідальність за усе, що відбувається і відбудеться, з іншого. Для формування психологічної готовності до професії та сприяння становленню особистості студента як майбутнього професіонала необхідно, зокрема, сформувати відповідні ціннісні орієнтації, виробити відповідні стратегії та прийоми мислення, що дозволяють творчо розв'язувати задачі певних типів.

Освіта в Україні, як і в будь-якій іншій країні, нерозривно пов'язана з суспільством, його традиціями та цінностями. Головним завданням педагогічної діяльності у вищому закладі освіти є формування у студентів цілого комплексу матеріальних цінностей, насамперед цінності самої людини, її здоров'я і соціально значущих норм поведінки. Дуже важливим є формування установки – зберегти здоров'я, активізувати й орієнтувати на здоровий спосіб життя, на любов до природи, праці.

Формуванню ціннісних орієнтацій майбутніх учителів у процесі професійної підготовки сприятимуть такі педагогічні умови:

1. Формування ціннісних орієнтацій має здійснюватися на всіх етапах навчання професії (кумулятивний (накопичувальний) ефект).

2. Формування ціннісних орієнтацій має здійснюватися у всіх формах навчальної та позанавчальної діяльності майбутніх учителів, включаючи професійні свята, педагогічні олімпіади, творчі та професійні конкурси, благодійну діяльність, клубну роботу. Саме такі форми дозволяють відчувати майбутньому вчителю важливість, престижність і соціальний статус професії вчителя, яка сама по собі є суспільною цінністю.

3. Створення сприятливого психологічного мікроклімату в педагогічному колективі на основі принципів свободи, взаємоповаги, співпраці, толерантності.

4. Застосування у професійній підготовці майбутніх учителів освітніх технологій, спрямованих на реалізацію ідей педагогіки співробітництва (технології розвиваючого навчання, технології розвитку критичного мислення, технології навчального проектування).

5. Ціннісне наповнення змісту освіти.

Найважливішим завданням виховної роботи ВЗО є розширення і поглиблення уявлень студентів про цінності та ціннісні орієнтації в різних, часом нових для них сферах життя суспільства. Організуючи виховну роботу, спрямовану на формування ціннісних орієнтацій, необхідно пам'ятати, що цінності та ціннісні орієнтації в індивіда формуються через проходження таких стадій, як:

I стадія – формування в індивіда уявлень про себе;

II стадія – спроба зрозуміти і дати оцінку навколишньому світу;

III стадія – самоусвідомлення себе в цьому світі;

IV стадія – роздум про мету і сенс життя;

V стадія – орієнтовна самооцінка;

VI стадія – пошук відповіді на питання «Що робити?»;

VII стадія – корекція ціннісних орієнтацій.

Питання ціннісних орієнтацій має особливе значення для майбутніх учителів. Аналізуючи дані, отримані завдяки анкетуванню студентів, а також у ході виховних бесід, проведених у групах зі студентами різних курсів Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка, було встановлено, що ціннісні орієнтації студентів не завжди однозначні, не диференційовані ними, часто не до кінця усвідомлювані, іноді має місце протиставлення загальнолюдських і особистих ціннісних орієнтацій.

Наприклад, на питання про пріоритет матеріальних цінностей над духовними 32% опитаних відповіли, що перші для них важливіші; для 44% духовні цінності стояли на першому місці; 24% опитаних сказали, що одне не повинне виключати інше. Що стосується загальнолюдських цінностей, то серед найбільш значущих загальнолюдських цінностей у порядку їх зменшення називалися життя, здоров'я, батьки, любов, свобода, освіта і робота.

Висновки. Проведений аналіз показав, що ця проблема потребує подальшого вивчення. Ціннісні орієнтації є структуроутворюючим компонентом становлення особистості молоді, вони визначають її ставлення до дійсності та є одним із найважливіших механізмів розвитку відносин молоді з навколишнім світом. Знання про сутність ціннісних орієнтацій, їх види, структуру, особливості формування дозволить грамотно й ефективно організувати роботу зі студентами щодо формування ціннісних орієнтацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сокурянская Л.Г. Субъектные диспозиции молодежи как фактор социальной трансформации. *Молодь в умовах нової соціальної перспективи*. Житомир, 2002. С. 6–9.
2. Сокурянська Л.Г. Проблема суб'єкта в сучасній соціології. *Вісник Харківського Національного Університету ім. В.Н. Каразіна*. 2003. С. 156–160.
3. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи : збірник наукових праць. Харків : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2003. 539 с.
4. Стрига Е.В. Соціокультурний підхід як умова формування професійного менталітету майбутніх учителів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2009. № 6. С. 147–150.
5. Ткачова Н.О. Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : монографія / Луганський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка. Харків : Видавництво «Каравела», 2006. 300 с.
6. Фаустов Е.Н. Домінуючі ціннісні орієнтації студентів. *Вісник МДПУ*. 1995. № 4. С. 47–53.
7. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. Львів : Кальварія, 2004. 234 с.
8. Філософія освіти : навчальний посібник / за заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 329 с.
9. Чижевський Б.Г. Актуальні проблеми побудови системи виховання в умовах державотворення. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 2. С. 145–148.